

УДК 37.091(438)(091:1920)

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.7>**Степан ВАСИЛИШИН***кандидат історичних наук, директор**Лицей с. Гадинківці Копичинецької міської ради Чортківського району Тернопільської області,**вул. Підлісна, 6, с. Гадинківці, Україна, 48273 (stopiks@ukr.net)***Stepan VASYLYSHYN***Candidate of Historical Sciences, Director of the**Lyceum Hadynkivtsi village, Kopychynetskyi city council, Chortkiv district, Ternopil region,**6 Pidlisna street, Hadynkivtsi village, Ukraine, 48273 (stopiks@ukr.net)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9926-6871>**НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ
ОСВІТИ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ (1919–1920 РР.)**

Анотація. *Мета статті* – проаналізувати нормативно-правову базу матеріального забезпечення працівників освіти в Другій Речі Посполитій упродовж 1919–1920 рр., визначити основні законодавчі акти та їхні зміни, проаналізувати механізми виплати пенсій, надбавок і надзвичайних премій, а також оцінити вплив цих нормативних рішень на соціальний статус і матеріальний добробут освітянського корпусу в умовах повоєнного часу. **Методологія дослідження** проводилася на основі комплексного історико-правового підходу. Використано історико-юридичний метод для аналізу законів, постанов та урядових актів, що регламентували пенсії, надбавки та премії освітянам, Документальний аналіз офіційних видань дав змогу встановити точний зміст і структуру нормативних актів, а системний підхід забезпечив цілісне уявлення про механізми фінансового забезпечення освітян та їх соціальний вплив. Застосування кількісних методів дало змогу оцінити розміри надбавок і пенсій у різних категоріях отримувачів, що сприяло комплексному розумінню рівня матеріального забезпечення педагогічного корпусу в післявоєнний період. **Наукова новизна** статті полягає в дослідженні впливу нормативно-правових рішень на соціальний статус та матеріальне становище працівників освіти в повоєнний період. Уперше в українській історіографії узагальнено категорії отримувачів допомоги та встановлено закономірності розрахунку надбавок і премій для різних груп освітян. **Висновки.** Дослідження показало, що матеріальне забезпечення працівників освіти в Другій Речі Посполитій у 1919–1920 рр. регламентувалося комплексом нормативно-правових актів, серед яких ключовими були закони від 31 липня 1919 р., 8 січня 1920 р., 27 січня 1920 р. та 5 березня 1920 р. Вони визначали пенсії, надбавки за високу ціну та надзвичайні премії для різних категорій освітян, а також для їхніх удів і сиріт. Законодавство передбачало диференційований підхід до отримувачів допомоги залежно від сімейного стану, кількості дітей та категорії працівників освіти, що свідчить про соціальну спрямованість політики держави. Упроваджені нормативні акти мали вагоме значення для стабілізації соціального становища працівників освіти, забезпечення їхнього матеріального добробуту та підвищення професійної мотивації в умовах післявоєнної економічної кризи. Проведене дослідження сприяє поглибленню розуміння правових і соціально-економічних аспектів становлення системи матеріального забезпечення педагогів у міжвоєнній Польщі досліджуваного періоду.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, повоєнний період, нормативно-правова база, матеріальне забезпечення, працівники освіти, пенсії та надбавки, надзвичайні премії.

**REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK OF MATERIAL SUPPORT
FOR EDUCATIONAL WORKERS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC (1919–1920)**

Abstract. *The purpose of the article* is to analyze the regulatory and legal framework of material support for educational workers in the Second Polish Republic during 1919–1920, to identify the main legislative acts and their amendments, to examine the mechanisms for the payment of pensions, allowances, and extraordinary

bonuses, and to assess the impact of these legal decisions on the social status and material well-being of the teaching staff in the post-war period. **The research methodology** is based on a comprehensive historical and legal approach. The historical-legal method was applied to analyze laws, decrees, and government acts regulating pensions, allowances, and bonuses for educators. Documentary analysis of official publications allowed the identification of the exact content and structure of the regulatory acts, while a systematic approach provided a holistic understanding of the mechanisms of financial support for educators and their social impact. Quantitative methods were employed to estimate the size of allowances and pensions across different categories of recipients, contributing to a comprehensive understanding of the level of material support for the teaching staff in the post-war period. **The scientific novelty** of the article lies in examining the influence of regulatory and legal decisions on the social status and financial situation of educational workers in the post-war period. For the first time in Ukrainian historiography, the categories of aid recipients have been systematized, and the patterns of calculating allowances and bonuses for different groups of educators have been established. **Conclusions.** The study demonstrated that material support for educational workers in the Second Polish Republic in 1919–1920 was regulated by a set of legislative acts, among which the key ones were the laws of July 31, 1919, January 8, 1920, January 27, 1920, and March 5, 1920. These acts determined pensions, high-cost-of-living allowances, and extraordinary bonuses for various categories of educators, as well as for their widows and orphans. Legislation provided a differentiated approach to recipients depending on marital status, number of children, and category of education worker, reflecting the social orientation of state policy. The implemented legal acts played an important role in stabilizing the social situation of educators, ensuring their material well-being, and enhancing professional motivation amid the post-war economic crisis. This research contributes to a deeper understanding of the legal and socio-economic aspects of the formation of the system of material support for teachers in interwar Poland.

Key words: Second Polish Republic, post-war period, regulatory and legal framework, material support, educational workers, pensions and allowances, high-cost-of-living allowances, extraordinary bonuses.

Постановка проблеми. Після завершення Першої світової війни та відновлення незалежності Польщі питання матеріального забезпечення працівників освіти набуло особливої актуальності. У 1919–1920 рр. освітяни стикалися з високою інфляцією, зростанням цін та нестабільністю економіки, що безпосередньо впливало на їхній соціальний статус і рівень життя. Незважаючи на ухвалення низки законів та урядових постанов, які регламентували пенсії, надбавки та премії, до сьогодні в українській та міжнародній історіографії відсутнє комплексне дослідження цих нормативно-правових актів та їх впливу на матеріальне становище педагогів. Серед наукових проблем, що потребують розв'язання, – систематизація законодавчих актів щодо матеріального забезпечення працівників освіти, аналіз механізмів нарахування та виплати пенсій і надбавок, визначення категорій отримувачів допомоги та оцінка соціально-економічних наслідків їх застосування. Вирішення цих питань дає змогу не лише відтворити історичну практику матеріального забезпечення освітян, а й оцінити ефективність державної політики у сфері соціального захисту педагогічного корпусу в післявоєнний період.

Мета статті – проаналізувати нормативно-правову базу матеріального забезпечення працівників освіти в Другій Речі Посполитій упродовж 1919–1920 рр., визначити основні законодавчі акти та їх зміни, проаналізувати механізми виплати пенсій, надбавок і надзвичайних премій, а також оцінити вплив цих нормативних рішень на соціальний статус і матеріальний добробут освітянського корпусу в умовах повоєнного часу.

Джерельну базу дослідження становлять «Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej» [1, с. 157–162; 4, с. 368; 5, с. 692–693; 6, с. 42–43; 7, с. 23; 8, с. 85–86], «Dziennik Praw Królestwa Polskiego» [2, с. 29–37], Центрального державного історичного архіву України, м. Львів. Ф. 179 «Кураторія Львівського шкільного округу. 1921–1939 рр.». Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4 [3, арк. 4, 6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Після завершення Першої світової війни та відновлення незалежності Польщі питання матеріального забезпечення працівників освіти

набуло особливої актуальності. У 1919–1920 рр. освітяни стикалися з високою інфляцією, зростанням цін та нестабільністю економіки, що безпосередньо впливало на їхній соціальний статус і рівень життя. Незважаючи на ухвалення низки законів та урядових постанов, які регламентували пенсії, надбавки й премії, до сьогодні в українській та міжнародній історіографії відсутнє комплексне дослідження цих нормативно-правових актів та їх впливу на матеріальне становище педагогів.

Тимчасовий декрет від 18 грудня 1918 р. про стабілізацію та оплату праці учителів початкової школи передбачав, що їх класифікували на постійних та тимчасових. Постійний учитель – це особа, яка відповідала таким критеріям: законодавчо визнана академічна кваліфікація; три роки безперервного стажу роботи в державній початковій школі або приватній школі, що мала право приймати учнів [1, с. 157]. Учителю, який виконував умови зазначеного розпорядження, інспектор шкіл округу видавав свідоцтво про статус постійного вчителя. Таким категоріям учителів час професійної роботи в освіті до стабілізації зараховувався до стажу роботи. Окрім того, учителі із законодавчо встановленою академічною кваліфікацією отримували основну зарплату з воєнною економічною надбавкою, що дорівнювала X категорії державних службовців, відповідно до таблиці тимчасових положень про службу державних службовців від 11 червня 1918 р. [2, с. 29–37] автоматичним переходом до IX категорії після завершення 12 років служби в попередній категорії. Розмір воєнної економічної надбавки розраховувався відповідно до розділу 1.3 «Таблиці тимчасових положень про службу». Некваліфіковані учителі отримували річну зарплату в розмірі 1800 марок (далі – м.) та грошову допомогу на воєнний час у такому розмірі: у містах I класу (Варшава, Лодзь, Люблін, Сосновець, Ченстохова) – 600 м. щорічно, у містах II класу (колишні центральні та повітові міста) – 480 м., в інших містах – 360 м. Некваліфікованих учителів, які відповідали вимогам Тимчасового декрету, стабілізували після складання іспиту, умови якого визначав наказ міністра віросповідань та народної освіти. Час, проведений на роботі в освіті до складання іспитів, зараховувався до загального до стажу. Роки педагогічної служби передбачали працю в шкільній системі незалежно від того, за якого уряду вона діяла [1, с. 158].

В усіх державних школах та професійно-технічних закладах учителі, які працювали на повний робочий день, незалежно від рівня кваліфікації зобов'язані викладати максимальну кількість уроків на тиждень та здійснювати перевірку есе, пов'язаних із цими уроками, за свою повну заробітну плату. Максимальна кількість уроків визначалася так. Група I вміщувала каліграфію, друкарство, рукоділля та майстерні, початкове малювання від руки, початкове скульптурне мистецтво, гімнастику, спів та музику – 24 уроки на тиждень. Група II охоплювала релігію, історію, загальну географію та загальну гігієну – 20 уроків на тиждень. Група III, до якої належала мова, математика, фізика, загальна хімія та природничі науки, лабораторні заняття із цих дисциплін, стенографія, технічне креслення в молодших середніх школах, початкове технічне креслення в середніх школах (геометрія, ескізування та малювання механічних і будівельних об'єктів з натури), художнє креслення та професійна скульптура в молодших середніх та середніх школах – 18 уроків на тиждень. Група IV охоплювала спеціалізовані професійні предмети (теоретичні основи спеціалізованих дисциплін, будівництво, технологію, геодезію, агротехніку, комерційне та адміністративне право, розрахунки, креслення та лабораторні заняття зі спеціалізованих предметів, художні предмети та заняття із цих дисциплін, якщо вони поєднані з дизайном, а також гігієну праці) – 16 уроків на тиждень [3, арк. 4].

Усі постійні та тимчасові учителі, що працювали в сільських громадах, отримували безоплатне житло з опаленням або відповідний грошовий еквівалент. Якщо житло, надане муніципалітетом, не відповідало звичайним вимогам щодо проживання, шкільний нагляд або шкільний інспектор мав право вимагати зміни житла. Житло або відповідний грошовий еквівалент

призначався шкільним наглядом залежно від сімейного становища вчителя (неодружений, одружений, з дітьми). Призначення грошового еквіваленту було допустиме лише за умови, що в певній місцевості можна орендувати квартиру, яка відповідала звичайним умовам проживання. В іншому разі шкільний нагляд або шкільний інспектор мали забезпечити відповідне житло за рахунок муніципалітету [1, с. 158].

Окрім того, учителі, як постійні, так і тимчасові, у сільських громадах отримували щонайменше 2 морги землі для власного користування. Якщо громада не мала змоги виділити вчителю землю, вона щорічно надавала відповідну кількість сільськогосподарської продукції в натуральній формі, визначену шкільним наглядом для певної громади, або виплачувала грошовий еквівалент, за який можна було придбати зазначену кількість продукції за поточними цінами, після вирахування виробничих витрат в обох випадках [1, с. 158].

Варто зауважити, що розпорядження та дії муніципальних установ, опіки та шкільного нагляду з питань, передбачених статтями Тимчасового декрету, могли бути оскаржені повітовою шкільною радою впродовж одного місяця із часу опублікування відповідного розпорядження. Рішення повітової шкільної ради було остаточним. Наприклад, у міських гмінах учителі отримували компенсаційну грошову допомогу з муніципальних коштів за надану допомогу. У цьому контексті міські гміни поділяли на чотири категорії. До I зараховували Варшаву та Лодзь; до II – міста з населенням понад 50 тис. осіб; до III – міста з населенням від 20 тис. до 50 тис. осіб – до третьої категорії; усі інші міста – до IV [1, с. 159].

У містах I категорії компенсаційна допомога встановлювалася так: для неодружених учителів, самотніх жінок, удівців та вдів без дітей, а також для учительок, чоловіки яких отримували компенсаційну допомогу, як учителі, у розмірі 1 200 м. щороку; для заміжніх, але бездітних жінок, за винятком учительок, – 800 м.; для вчительок та вчителів з дітьми – 2 400 м. [1, с. 159].

У містах II категорії компенсаційна допомога відповідно встановлювалася так: для неодружених учителів, самотніх жінок, удівців та вдів без дітей, а також для учительок, чоловіки яких отримували компенсаційну допомогу, як учителі, у розмірі 840 м.; для заміжніх, але бездітних жінок, за винятком учительок, – 1 200 м.; для вчительок та вчителів з дітьми – 1 500 м. [1, с. 159].

У містах III категорії відповідно: для неодружених учителів, самотніх жінок, удівців та вдів без дітей, а також для вчительок, чоловіки яких отримували компенсаційну допомогу, як учителі, у розмірі 600 м.; для заміжніх, але бездітних жінок, за винятком учительок, – 840 м.; для вчительок та вчителів з дітьми – 1 200 м. [1, с. 159].

У містах IV категорії відповідно: для неодружених учителів, самотніх жінок, удівців та вдів без дітей, а також для вчительок, чоловіки яких отримували компенсаційну допомогу, як учителі, у розмірі 480 м.; для заміжніх, але бездітних жінок, за винятком учительок, – 720 м.; для вчительок та вчителів з дітьми 1 080 м. Якщо вчитель отримував житло, розмір компенсаційної грошової допомоги зменшувався пропорційно, відповідно до визначення органу шкільного нагляду [1, с. 159].

Міські громади могли бути переведені до вищої категорії як за власною ініціативою, так і за наказом міністра релігійних конфесій та народної освіти, виданим за погодженням з міністром внутрішніх справ. Міністр віросповідань та народної освіти, погодивши це питання з міністром внутрішніх справ, мав право також зарахувати сільські громади промислового сектору до однієї із чотирьох категорій міст [1, с. 159].

До обов'язків учителів уналежнювали також додаткові види діяльності. Керування лабораторіями, майстернями, колекціями предметів та шкільною бібліотекою зараховувалося як певна кількість уроків на тиждень, залежно від типу школи та розміру приміщень. Керівництво

учнями або проведення шкільних служб священниками-префектами враховувалося як уроки відповідної групи. Канцелярська робота, яку виконував учитель за відсутності постійного секретаря, також зараховувалася до навчального навантаження з визначенням максимальної кількості уроків. Учителі, які працювали в професійно-технічних училищах, включно з керівниками майстерень, мали здійснювати контроль за роботою майстерень та проводити пов'язані уроки за повну зарплату до встановлення офіційних посадових обов'язків. Понаднормова робота зараховувалася як уроки I групи, відповідно до встановленого нормами законодавства розрахунку години як одного уроку [3, арк. 6].

Окрім зазначених надбавок, учителям, які зробили видатний внесок у початкову освіту та культурно-освітню діяльність, могло надаватися підвищення окладу від I до VIII категорії, але не раніше ніж після 24 років шкільної служби [1, с. 159]. Підвищення надавалося міністром віросповідань та народної освіти відповідно до рішення шкільної наглядової ради, прийнятого більшістю не менш ніж 2/3 голосів, після затвердження повітовою шкільною радою. Загальна кількість учителів, які могли отримати таке підвищення, не мала перевищувати 10% від числа активних і постійних учителів [1, с. 160].

Кожного вчителя зобов'язували працювати 30 год на тиждень. За кожну 1 год додаткового навчання, наданого за розпорядженням вищого органу, учитель отримував – якщо таке навчання тривало не менше одного місяця – 90 м. за годину щорічно. Оплата праці вчителів факультативних предметів визначалася розпорядженням міністра релігійних конфесій та народної освіти. Учителю, який був керівником школи, окрім основної заробітної плати, виплачувалася щорічна додаткова винагорода за управлінську діяльність. Зокрема, двокласна школа – 120 м., трикласна – 240 м., чотирикласна – 360 м., п'ятикласна – 480 м., шестикласна – 600 м., семикласна – 720 м., за кожен паралельний клас – 60 м. [1, с. 160].

Учитель мав право бути керівником багатокласної школи після 3 років служби на постійній посаді. Базові оклади, надбавка за воєнний час, за вислугу років, управлінські за понаднормову роботу покривалися Міністерством фінансів, усі інші виплати здійснювали муніципалітети. Заробітну плату вчителів виплачували щомісячно п'ятьма платіжками, винагорода за понаднормові години – двічі на рік із затримкою [1, с. 160].

Сільські та міські громади могли як за власною ініціативою, так і за ініціативою державних органів освіти надавати вчителям додаткову допомогу з власних коштів незалежно від зарплати, визначеної Тимчасовим декретом. Дітей постійних учителів початкових шкіл звільняли від плати за навчання в державних школах. Діти таких учителів, які навчалися поза місцем проживання батьків, мали перевагу при вступі до державних навчальних закладів. Положення про службу вчителів та їхню пенсійну винагороду регулювалося окремими законами. Після набрання чинності Тимчасового декрету всі пільги для вчителів, що надходили з державної скарбниці та фондів громад відповідно до попередніх законів і нормативних актів, призупинилися. Якщо ж учитель отримував заробітну плату вищу за встановлену Тимчасовим декретом, різниця виплачувалася з фондів громад. Усі попередні положення щодо стабілізації та оплати праці учителів початкової школи скасовувалися [1, с. 160].

Варто зауважити, що Тимчасовий декрет набрав чинності з 1 січня 1919 р. і поширювався на територію Польської держави, що відповідало частині колишнього так званого Конгресового Королівства. Зважаючи на перехідні положення, учителі, які перебували на посадах на час набрання чинності цим декретом, вважалися такими, що відповідали наявності одного з таких документів: атестата про закінчення вчительської семінарії або про закінчення щонайменше шести років польської загальної середньої школи та складання додаткового педагогічного або педагогічного іспиту, російського сертифіката «вчителя початкової школи» або «домашнього вчителя». Умови для складання додаткового педагогічного іспиту визначалися

міністром релігійних конфесій та народної освіти. У разі сумнівів міністр релігійних конфесій та народної освіти визначав, чи належав конкретний учитель до однієї з категорій, перелічених у перехідних положень [1, с. 161].

Закон від 5 березня 1920 р. встановлював уточнення положень щодо виплати надзвичайної надбавки за підвищення цін для відставних цивільних державних і залізничних службовців, педагогів початкових, середніх та вищих шкіл, їхніх удів і сиріт, а також священнослужителів у відставці. Згідно з новою редакцією статті 2 закону від 31 липня 1919 р., надбавка виплачувалася щомісяця і становила суму вже нарахованих пенсій, пенсій у зв'язку з удівством чи сирітством, а також благодійних пожертвувань, за винятком надбавок за високі ціни та щоквартальних виплат. Розмір надбавки залежав від бази нарахування та застосовувався окремо для пенсіонерів, удів і сиріт: для тих, хто отримував пенсії відповідно до австрійських законів, з урахуванням річних виплат: до 400 крон (далі – кр.) включно; 600 кр.; 1000 кр.; 2000 кр.; понад 2000 кр.; для осіб, чії пенсії нараховувалися згідно з російським законодавством, з урахуванням річних виплат: до 200 м. включно; 300 м.; 600 м.; 1000 м.; 2000 м.; понад 2000 м. Усі інші положення закону від 31 липня 1919 р. залишалися без змін. Стаття 2 закону встановлювала, що він набирає чинності з 1 січня 1920 р. і водночас із цього дня набуває чинності також закон від 8 січня 1920 р. Стаття 3 передбачала, що додаткові премії до пенсій мають виплачуватися одночасно з основними пенсійними виплатами [4, с. 368]. Ухвалений закон уточнював і конкретизував порядок надання надзвичайної допомоги державним службовцям і педагогам у відставці, забезпечуючи своєчасну компенсацію підвищення цін у повоєнний період та гармонізуючи виплати за різними базами нарахування пенсій.

8 січня 1920 р. ухвалено постанову, яка вносила зміни до закону від 31 липня 1919 р. [5, с. 692–693]. З огляду на надзвичайні економічні умови, спричинені воєнними подіями, уряд Польської Республіки уповноважили виплачувати з 1 липня 1919 р. до часу законодавчого врегулювання питань пенсійного забезпечення додаткові виплати особам, що перебували у відставці. Зокрема, надбавки поширювалися на цивільних державних службовців, залізничників, учителів усіх рівнів, а також на їхніх удів і сиріт та священнослужителів у відставці. Право на отримання цієї допомоги надавалося також особам, які одержували державну матеріальну підтримку як дар від Польщі, за умови наявності польського громадянства. Надбавка за підвищення цін виплачувалася додатково до вже наявних доплат – щомісячно, у розмірі, що дорівнював річній сумі раніше отриманих пенсій і благодійних пожертвувань, за винятком щорічних і щоквартальних допомог [5, с. 692].

Право на отримання надбавки надавалося лише тим особам, які під час виконання службових обов'язків не виявляли ворожого ставлення до польської національності. Окрім того, одержувачі пенсій або пенсій за вдівством у розмірі не менш ніж 2 400 м. чи 4 800 кр. на рік мали підтвердити відсутність інших джерел доходів, що дорівнювали б зазначеним сумам або перевищували їх [5, с. 692]. Ухвалений закон запроваджував механізм матеріальної підтримки для соціально вразливих категорій населення – відставних службовців, освітян і духовенства – в умовах економічної кризи та знецінення грошей після Першої світової війни.

Закон від 31 липня 1919 р. передбачав надання надзвичайної допомоги у зв'язку з підвищенням цін відставним цивільним державним і залізничним службовцям, учителям початкових, середніх та вищих шкіл, священнослужителям, а також їхнім удовам і сиротам. Уряд мав здійснювати виплати з 1 липня 1919 р. до остаточного законодавчого врегулювання питань пенсійного забезпечення. Допомога надавалася особам, які перебували у відставці, а також тим, хто отримував державну матеріальну підтримку як дар від Польщі, за умови наявності польського громадянства. Надбавка у зв'язку з підвищенням цін виплачувалася щомісячно і дорівнювала річній сумі раніше отриманих пенсій, пенсій у зв'язку з удівством чи сирітством,

а також благодійних пожертвувань, за винятком щорічних і щоквартальних допомог. Її розмір залежав від місця проживання отримувачів. До бази для розрахунку допомоги включалася заробітна плата вдів і сиріт. Якщо сума пенсії або заробітку разом із надбавкою виявлялася нижчою за найвищий розмір допомоги попереднього рівня, її доповнювали до цього рівня. Право на отримання надбавки надавалося лише тим особам, які під час служби не виявляли ворожого ставлення до польської національності. Виплата допомоги могла здійснюватися одноразово під час першої виплати, за умови надання відповідної довідки, що підтверджувала право на отримання допомоги. Цю довідку безоплатно видавав орган муніципальної влади за місцем постійного проживання одержувача пенсії чи допомоги у зв'язку з удівством або сирітством, а її дійсність підтверджував компетентний державний орган. Закон набував чинності з дня його офіційного опублікування [5, с. 693].

Згідно з новою редакцією статті 2 зазначеного закону, надзвичайна допомога у зв'язку з підвищенням цін мала виплачуватися щомісячно й дорівнювати сумі раніше отримуваних пенсій, пенсій для вдів і сиріт, а також благодійних пожертвувань, за винятком допомог, призначених безпосередньо для компенсації високих цін, і щоквартальних виплат. Розмір допомоги визначався залежно від місця проживання отримувачів та загальної суми їхнього пенсійного забезпечення. Для пенсіонерів, удів і сиріт, які проживали на території держави, де вже надавалася допомога у зв'язку з високими цінами, передбачалося встановлення надбавок у таких розмірах: до загальної суми 400 кр. – 200%, до 600 кр. – 150%, до 1000 кр. – 75%, до 2000 кр. – 50%, а понад 2 000 кр. – 20%. Для пенсіонерів, удів і сиріт, які проживали на території, де така допомога ще не запроваджувалася, надбавки визначалися інакше: до 200 м. включно – 250%, до 300 м. – 200%, до 600 м. – 150%, до 1 000 м. – 100%, до 2 000 м. – 70%, понад 2 000 м. – 30% [6, с. 42–43]. Так, ухвалена постанова деталізувала порядок надання та розміри надзвичайної допомоги, спрямованої на матеріальну підтримку відставних державних службовців і представників інтелігенції в умовах економічної нестабільності та зростання цін у повоєнний період.

Закон від 18 грудня 1919 р. передбачав низку змін і доповнень до чинного нормативного акта, який регулював правове становище та оплату праці вчителів державних початкових шкіл. Метою внесених поправок було уточнення умов проходження служби, підвищення рівня матеріального забезпечення педагогічних працівників, а також узгодження положень закону із загальною системою винагороди державних службовців. Зокрема, до статті 6 закону від 27 травня 1919 р. внесено доповнення, згідно з яким передбачалося підвищення кваліфікаційної категорії після завершення шести років служби у VIII категорії – до VII, а також після завершення дванадцяти років служби в IX категорії [7, с. 23].

Окрім того, вчителям, які отримували 60% повного грошового забезпечення, надавалося також право на підвищення військово-економічного забезпечення, встановленого постановою Ради Міністрів від 13 грудня 1918 р. для державних службовців. Статтю 13 закону вилучено, а в низці інших положень внесено зміни до числових показників. Так, у статтях 14 і 15 число 90 замінено на 240. До статті 14 додано новий абзац, який регламентував тривалість робочого часу вчителів релігії. Священнослужителі, які працювали на повну ставку, зобов'язувалися відпрацьовувати 30 год на тиждень, з яких 6 год зараховувалися як пастирська діяльність. Водночас учителі релігії, що працювали неповний робочий день, отримували оплату в розмірі 240 м. на рік за кожен годину тижневого навантаження [7, с. 23].

У статті 23 §9 розмір винагороди підвищено з 1 800 до 2 700 м. Окрім того, після згадки про розмір оплати «в інших місцевостях – 360 м.» додано положення, яке передбачало надання вчителям також військово-економічної надбавки, встановленої постановою Ради Міністрів від 13 грудня 1918 р. Із §16 цієї ж статті вилучено завершальну частину тексту, починаючи зі слів

«без урахування обсягу додаткового обладнання» до кінця параграфа. У зв'язку з вилученням статті 13 нумерація наступних статей у законі підлягала відповідному коригуванню [7, с. 23]. Ухвалені зміни мали на меті впорядкувати систему винагороди вчителів державних початкових шкіл, частково підвищити рівень їхнього матеріального забезпечення, а також узгодити законодавчі норми з економічною політикою уряду в умовах післявоєнної інфляції та реформування державної служби.

Закон від 27 січня 1920 року встановлював право уряду на надання спеціальної надбавки до заробітної плати так званої надзвичайної премії широкому колу державних працівників. Метою ухвалення цього акта було часткове відшкодування зростання вартості життя в умовах післявоєнної економічної кризи та інфляції, що істотно знижували купівельну спроможність фіксованих посадових окладів. Згідно зі статтею 1, Сейм уповноважував уряд надавати цю премію всім державним службовцям і чиновникам – як штатним, так і нештатним, збирачам податків, працівникам державних залізниць, учителям початкових шкіл, професійно-технічних училищ, державних середніх навчальних закладів, педагогічних коледжів, підготовчих шкіл і закладів вищої освіти [8, с. 85].

Надбавка мала виплачуватися з 1 січня 1920 р. й залишалася чинною до часу остаточного перегляду та врегулювання посадових окладів. Її розмір визначався у відсотках від основного місячного окладу разом з усіма раніше встановленими доплатами за дорожнечу життя. Ухвалення цього закону стало одним із перших кроків у системній політиці держави, скерованій на пом'якшення соціально-економічних наслідків повоєнного періоду для державних службовців, зокрема освітянського корпусу, який зазнавав особливої фінансової вразливості в умовах гіперінфляції початку 1920-х рр. [8, с. 85].

Для самотніх і неодружених осіб, а також для одружених бездітних пар, за умови, що обидва з подружжя отримували пенсію з державної скарбниці, надзвичайна допомога встановлювалася в межах визначених законом норм. Це ж правило застосовувалося і до одружених осіб, чоловіки яких, як військовослужбовці, одержували допомогу на своїх дружин і дітей відповідно до закону від 12 червня 1919 р. Наприклад, при щомісячній зарплаті в розмірі 1 000 м. – 65% допомоги, понад 1 000 м. – 60%; для одружених осіб без дітей або з однією дитиною, для вдівців або вдів з двома дітьми – відповідно 75 і 70%; для дружини, для одруженого або заміжнього працівника, який має двох або трьох дітей – 85% і 80%; для осіб, які мають чотирьох дітей – 95% і 90%; для вдів або вдівців, які утримують п'ятьох і більше дітей – 100% [8, с. 86].

Відповідно до статті 2, при визначенні розміру відсоткової ставки премії враховувалися неповнолітні діти, які не мали власного доходу та перебували на утриманні батьків до досягнення 18-річного віку включно. У разі, якщо діти продовжували навчання в освітніх закладах, їх також враховували до моменту завершення освіти, але не пізніше досягнення 24 років. Стаття 3 передбачала, що контрактні працівники могли отримувати підвищену винагороду за контрактом у разі доведеної необхідності, за умови попереднього погодження з Міністерством фінансів шляхом офіційного перегляду їхнього контракту. Згідно зі статтею 4, закон набував чинності з дня його офіційного опублікування [8, с. 86]. Документ запроваджував гнучкий механізм матеріальної підтримки державних службовців і працівників освітньої сфери, враховуючи їхнє сімейне становище та економічні умови повоєнного періоду.

Висновки. Аналіз нормативно-правової бази матеріального забезпечення працівників освіти в Другій Речі Посполитій у 1919–1920 рр. виявив, що регулювання цього питання здійснювалося через низку законів і урядових постанов, серед яких ключове значення мали акти від 31 липня 1919 р., 8 січня 1920 р., 27 січня 1920 р. та 5 березня 1920 р. Ці документи визначали порядок виплати пенсій, надбавок за високі ціни та надзвичайних премій для різних категорій педагогічного персоналу, а також для їхніх удів та сиріт. Вперше систематизовано механізми

нарахування та виплати матеріальної допомоги, що дає змогу реконструювати історичну практику фінансового забезпечення освітян у післявоєнний період. Законодавство передбачало диференційовані підходи до отримувачів допомоги залежно від сімейного стану, кількості дітей та професійної категорії педагогів, що відображає соціальну спрямованість державної політики. Надбавки та премії мали вагоме значення для стабілізації матеріального становища освітян, забезпечення їхнього добробуту та підтримки професійної мотивації в умовах економічної кризи. Проведене дослідження поглиблює розуміння правових та соціально-економічних аспектів функціонування системи матеріального забезпечення педагогів у міжвоєнній Польщі.

Література

1. Dekret tymczasowy o stabilizacji i wynagrodzeniu nauczycieli szkół powszechnych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1918 r. Nr. 21. Poz. 65. S. 157–162.
2. Reskrypt Rady Regencyjnej z dnia 11 czerwca 1918 r. oraz Tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych i Tabela płac urzędników państwowych. *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*. 1918. Nr. 6. Poz. 13. S. 29–37.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 1. 13 арк.
4. Ustawa z dnia 5 marca 1920 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 31 lipca 1919 r., a także ustawy z dnia 8 stycznia 1920 r. o przyznaniu dla cywilnych emerytowanych funkcjonariuszów państwowych, kolejowych, dla nauczycieli szkół powszechnych, średnich i wyższych, jak też dla wdów i sierot po nich oraz księży emerytów nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1920 r. Nr. 23. Poz. 127. S. 368.
5. Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o przyznaniu dla cywilnych emerytowanych funkcjonariuszów państwowych, kolejowych, dla nauczycieli szkół powszechnych, średnich i wyższych, jak też dla wdów i sierot po nich oraz księży emerytów nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1919. Nr. 2. Poz. 392. S. 692–693.
6. Ustawa z dnia 8 stycznia 1920 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o przyznaniu dla cywilnych emerytowanych funkcjonariuszów państwowych, kolejowych, dla nauczycieli szkół powszechnych, średnich i wyższych, jak też dla wdów i sierot po nich, oraz księży emerytów nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1920 r. Nr. 4. Poz. 18. S. 42–43.
7. Ustawa z dnia 18 grudnia 1919 r. w sprawie zmian w ustawie z dnia 27 maja 1919 roku o ustalaniu i wynagradzaniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1920 r. Nr. 2. Poz. 6. S. 23.
8. Ustawa z dnia 27 stycznia 1920 r. w sprawie przyznania nadzwyczajnego dodatku drożyznianego urzędnikom i funkcjonariuszom państwowym, egzekutorom podatkowym, funkcjonariuszom kolei państwowych, nauczycielom szkół powszechnych, zawodowych, państwowych szkół średnich, seminarjów nauczycielskich i preparand oraz szkół wyższych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1920 r. Nr. 7. Poz. 47. S. 85–86.

References

1. Dekret tymczasowy o stabilizacji i wynagrodzeniu nauczycieli szkół powszechnych. (1918). [Temporary decree on the stabilization and remuneration of primary school teachers]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 21, Poz. 65, S. 157–162. [in Polish].
2. Reskrypt Rady Regencyjnej z dnia 11 czerwca 1918 r. oraz Tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych i Tabela płac urzędników państwowych. (1918). [Rescript of the Regency Council of 11 June 1918 and the Temporary Service Regulations for Civil Servants and the Table of Pay for Civil Servants]. *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*. Nr. 6, Poz. 13, S. 29–37. [in Polish].
3. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. F. 179, Op. 1, Spr. 1, 13 ark.
4. Ustawa z dnia 5 marca 1920 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 31 lipca 1919 r., a także ustawy z dnia 8 stycznia 1920 r. o przyznaniu dla cywilnych emerytowanych funkcjonariuszów państwowych, kolejowych, dla nauczycieli szkół powszechnych, średnich i wyższych, jak też dla wdów i sierot po nich oraz księży

emerytów nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. (1920). [The Act of 5 March 1920 amending the Act of 31 July 1919 and the Act of 8 January 1920 on granting an extraordinary price allowance to retired civilian state and railway officials, to teachers of primary, secondary and higher schools, as well as to their widows and orphans and to retired priests]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 23, Poz. 127, S. 368. [in Polish].

5. Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o przyznaniu dla cywilnych emerytowanych funkcjonariuszów państwowych, kolejowych, dla nauczycieli szkół powszechnych, średnich i wyższych, jak też dla wdów i sierot po nich oraz księży emerytów nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. (1919). [Act of 31 July 1919 on the granting of an extraordinary price allowance to retired civilian state and railway officials, to teachers of primary, secondary and higher schools, as well as to their widows and orphans and to retired priests]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 2, Poz. 392, S. 692–693. [in Polish].

6. Ustawa z dnia 8 stycznia 1920 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o przyznaniu dla cywilnych emerytowanych funkcjonariuszów państwowych, kolejowych, dla nauczycieli szkół powszechnych, średnich i wyższych, jak też dla wdów i sierot po nich, oraz księży emerytów nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. (1920). [The Act of 8 January 1920 amending the Act of 31 July 1919 on granting an extraordinary price allowance to retired civilian state and railway officials, to teachers of primary, secondary and higher schools, as well as to their widows and orphans, and to retired priests]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 4, Poz. 18, S. 42–43. [in Polish].

7. Ustawa z dnia 18 grudnia 1919 r. w sprawie zmian w ustawie z dnia 27 maja 1919 roku o ustalaniu i wynagradzaniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych. (1920). [Act of 18 December 1919 on amendments to the Act of 27 May 1919 on the establishment and remuneration of teachers in public primary schools]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 2, Poz. 6, S. 23. [in Polish].

8. Ustawa z dnia 27 stycznia 1920 r. w sprawie przyznania nadzwyczajnego dodatku drożyznianego urzędnikom i funkcjonariuszom państwowym, egzekutorom podatkowym, funkcjonariuszom kolei państwowych, nauczycielom szkół powszechnych, zawodowych, państwowych szkół średnich, seminarjów nauczycielskich i preparand oraz szkół wyższych. (1920). [Act of 27 January 1920 on the granting of an extraordinary price allowance to state officials and functionaries, tax collectors, state railway functionaries, teachers of primary schools, vocational schools, state secondary schools, teacher training colleges and preparatory schools, and higher education institutions]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 7, Poz. 47, S. 85–86. [in Polish].

Стаття надійшла 25.09.2025

Стаття прийнято 14.10.2025

Стаття опублікована 22.12.2025